

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

Z OBSAHU: N O V Á K O V Á, Katarína: Malokarpatské vinohradníctvo v 1. polovici 20. storočia

M A N N, Arne B.: Zmeny vekovej štruktúry rómskeho obyvateľstva na východnom Slovensku v rokoch 1997 a 2002

B A R Á T O V Á, Jarmila: Vplyv migrácie na súčasnú rodinu (na príklade obce Pitelová)

F A L Ľ A N O V Á, Lubica: Rozvojové možnosti vidieckych obcí

K R A L J, Sandra: Etnická identita a identifikácia slovenskej minorít v Chorvátsku cez inštitúciu Ples Slovákov

Na obálke:

Prvá strana: *Na motív plesovej pozvánky (ilustrácia k článku S. Kralj)*

Preklady: *autori textov*

Dear reader,

Slovenský národopis (Slovak Ethnology) is a quarterly with a long tradition, edited in the Slovak language by the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, Slovakia.

This review publishes papers from all spheres of Slovak folk culture, past and present, including minorities and Slovaks abroad. The journal's articles range from research on the folk culture of every region of Slovakia (folk architecture, arts and crafts, costumes and clothing, folktales, songs, customs, traditions etc.) through information on activities of ethnological research centres and museums, archival materials, book reviews to theoretical and comparative analyses of topical issues. The most interesting studies are published in English, and all the articles in Slovak have extended English summaries.

As the only periodical specifically devoted to the comparative study of Slovak folk, Slovenský národopis deepens the understanding of folk cultures throughout the world.

By becoming a regular subscriber of Slovenský národopis you will help to support an authoritative review for everyone interested in Slovak folk culture.

Distributed by:

Slovak Academic Press, Ltd.,
P.O. Box 57, Nám. slobody 6
810 05 Bratislava
SLOVAKIA

Electronic version accessible via Internet

URL <http://www.sappress.sk> <http://www.etnologia.sk>

HLAVNÁ REDAKTORKA

Gabriela Kiliánová

VÝKONNÉ REDAKTORKY

Hana Hlôšková

Tatiana Podolinská

EDIČNÁ RADA

Lubica Dropová, Gyivicsán Anna (MR), Martin Kanovský, Soňa Kovačevičová, Eva Krekovičová, Jan Krist (ČR), Milan Leščák, Martin Mešťa, Magdaléna Paríková, Ján Podolák, Peter Salner, Zdeněk Uherek (ČR), Miroslav Válka (ČR)

*Slovenský národopis je evidovaný v medzinárodných bibliografických databázach:
MLA, CEEOL, Ulrich's, Willings, CEJSH*

V prezentovanom čísle Slovenského národopisu sú online sprístupnené iba publikácie pracovníkov Ústavu etnológie SAV (v obsahu farebne odlíšené).

Ostatné práce, na ktoré ÚEt SAV nemá licenčné zmluvy, sú vyniechané.

Slovenský národopis je evidovaný v nasledujúcich databázach

www.ebsco.com
www.cejsh.icm.edu.pl
www.ceeol.de
www.mla.org
www.ulrichsweb.com
www.willingspress.com

Impaktovaná databáza European Science Foundation (ESF)
European Reference Index for the Humanities (ERIH): www.esf.org

Slovenský národopis

3

55/2007

ŠTÚDIE

N o v á k o v á, Katarína: Malokarpatské vinohradníctvo v 1. polovici 20. storočia (Na príklade produkcie a predaja vína vo vybranom malokarpatskom mikroregióne).....

265

M a n n, Arne B.: Zmeny vekovej štruktúry rómskeho obyvateľstva na východnom Slovensku v rokoch 1997 a 2002.....

292

B a r á t o v á, Jarmila: Vplyv migrácie na súčasnú rodinu (na príklade obce Pitelová).....

304

F a l t a n o v á, Lubica: Rozvojové možnosti vidieckych obcí (mikropohľad na problematiku).....

313

K r a 1 j, Sandra: Etnická identita a identifikácia slovenskej minorít v Chorvátsku cez inštitúciu Ples Slovákov.....

325

MATERIÁLY

Š u s t e k o v á, Ivana: Remeslá a doplnkové zamestnania Slovákov v Jelisavci.....

336

O s a d' a n, Róbert: Transgenderizmus medzi prejínnymi Indiánmi.....

353

ROZHĽADY – SPRÁVY – GLOSY

PhDr. Viera Urbancová, DrSc. (Peter S l a v - k o v s k ý).....

358

Za prof. dr. Lutzom Röhrichom (Viera G a š - p a r í k o v á).....

359

K významnému životnému jubileu PhDr. Sone Burlasovej, DrSc. (Eva K r e k o v i č o - v á).....

361

K životnému jubileu Bohuslava Beneša (Milan L e š č á k)

363

Magde Paríkovej k šesťdesiatinám (Peter S l a v k o v s k ý).....

366

Životné jubileum Mileny Seckej (Magdaléna R y c h l í k o v á).....

368

Cena predsedu Národnej Rady pre prof. PhDr. Jána Komorovského, CSc. (Tatiana P o d o l i n s k á).....

371

Konferencia „Life in motion: shifting spaces, transcending times, crossing borders“ (Juraj P o d o b a).....

373

Jánošík a fenomén zbojnictva na slovensko- poľsko-českom pomedzí (Viera G a š - p a r í k o v á).....

375

Tradičná slovenská svadba na Dolnej zemi – výstava (Izabela D a n t e r o v á)...

377

RECENZIE – ANOTÁCIE

O. Danglová: Slovenský vidiek. Bariéry a perspektívy rozvoja (Juraj P o d o b a)...

381

Kováč, M. – Kovács, A. – Podolinská, T. (eds.): Cesty na druhý svet. Smrť a posmrtný život v náboženstvách sveta (Lubica C h o r v á t h o v á).....

387

J. Hajduk-Nijakowska: Žywioł i kultura. Folklorystyczne mechanizmy oswajania traumy (Hana H l ô š k o v á).....

388

V. Krupa: Národy a kultúry ostrovnej Ju-hovýchodnej Ázie a Oceánie (Igor Z m e t á k).....

389

V. Gluchman a kol.: Morálka minulosti z pohľadu súčasnosti (Slovensko v európskom a svetovom kontexte konca 19. st. a 1. pol. 20. storočia) (Jana S u š i e n - k o v á).....

390

Branovo. História, život a tradície. Zostavil: O. Demo (Hana H l ô š k o v á).....

392

M. Mušinka: Kurovský rezbár – život a dielo Andreja Pavúka (Magdaléna M r á - z o v á).....

393

Stará Tehelňa. Súčasný stav a možnosti riešenia. Editor: Alexander Mušinka (Igor T h u r z o).....

394

CONTENTS

STUDIES

N o v á k o v á, Katarína: Wine-producers in the region of Malé Karpaty during first half of 20th Century.....	265	Conference „Life in motion: shifting spaces, transcending times, crossing borders“ (Juraj P o d o b a).....	373
M a n n, Arne B.: Changes in the age structure of the Romany population in eastern Slovakia between the years 1997 and 2002.....	292	„Jánošík“ and phenomenon of banditism at Slovak-Polish bordery (Viera G a š - p a r í k o v á).....	375
B a r á t o v á, Jarmila: The effects of migration on the family: the case of the village of Pitelová.....	304	Traditional Slovak wedding at „Dolná zem“ exhibition (Izabela D a n t e r o v á)...	377
F a l f a n o v á, Lubica: Developmental possibilities of rural settlements (micro-analysis of the topic).....	313	BOOKREVIEWS – ANNOTATIONS	381
K r a l j, Sandra: Ethnic identity and identification of the Slovaks minority in Croatia ...	325		

MATERIALS

Š u s t e k o v á, Ivana: Handicrafts and supplementary employments of Slovaks in Jelisavec.....	336
O s a ď a n, Róbert: Transgenderism among prairie Indians.....	353

NEWS-HORIZONS-GLOSSARY

An obituary for PhDr. Viera Urbancová, DrSc. (Peter S l a v k o v s k ý).....	358
An obituary for prof. dr. Lutz Röhrich (Viera G a š p a r í k o v á).....	359
Jubilee of PhDr. Soňa Burlasová, DrSc. (Eva K r e k o v i č o v á).....	361
Jubilee of Bohuslav Beneš (Milan L e š č á k)	363
Jubilee of Magda Paríková (Peter S l a v k o v s k ý).....	366
Jubilee of Milena Secká (Magdaléna R y c h l í k o v á).....	368
Award for prof. PhDr. Ján Komorovský, CSc. (Tatiana P o d o l i n s k á).....	371

VPLYV MIGRÁCIE NA SÚČASNÚ RODINU (NA PRÍKLADE OBCE PITELOVÁ)

JARMILA BARÁTOVÁ

*Mgr. Jarmila Barátová, Ústav etnológie SAV, Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia
jarmila.baratova@gmail.com*

Since 1989 families in Slovakia needed to adapt to new political, economic and social conditions. Drawing on broader ethnographic research conducted in the village of Pitelová, the author focuses on economic strategies that have been developed in relation to the changes occurring in Slovakia since 1990's. She will pay particular attention to labour migration and its impact on the lives of the migrants' families.

Key words: economical changes, family, migration
Kľúčové slová: ekonomicke zmeny, rodina, migrácia

Po roku 1989 došlo v Slovenskej republike k zmene pracovného systému i ekonomickej situácie: zrušilo sa právo na prácu pre všetkých, odstránili sa mnohé výhody, ktoré socialistický štát poskytoval rodinám s deťmi, zvýšila sa sociálna nerovnosť. Na druhej strane sa opäť zlegalizovalo súkromné vlastníctvo do plnej miery¹, čím sa otvorili nové ekonomicke možnosti. Jednotlivec tak vstupuje na trh práce a môže rozvíjať vlastné existenčné záujmy. Súčasný trh práce však vzhľadom na zosilnenie konkurenčných tlakov vyžaduje sociálnu i geografickú mobilitu jednotlivca bez ohľadu na osobnú situáciu. Ako hovorí U. Beck, subjektom trhu je v poslednej rovine osamelý jednotlivec, ktorému v činnosti „nebránia“ partnerské, manželské alebo rodinné vzťahy (2004: 190). U. Beck konštatuje, že „požiadavka mobility spojenej so súčasným trhom práce je pre rodinu jedom.“ Do rodiny sa vráža klin: buď budú obaja manželia takí, ako vyžaduje trh práce, teda plne mobilní, no potom rodine hrozí osud „rozštiepenej rodiny“, alebo sa jedna strana – väčšinou žena – vzdá svojho povolania (so všetkými dlhodobými dôsledkami z toho plynúcimi) (2004: 127). Autor podáva aj konkrétné návrhy, ako sa majú individualizačné účinky samotnej mobility zmierniť (pozri Beck 2004: 201).

Populácia reaguje na súčasnú ekonomickú situáciu faktormi, ktoré rozoberiem v tomto príspevku. Podrobnejšie sa budem venovať pracovnej možnosti plne sprístupnenej po roku 1989 – migrácii za prácou a jej dopadu na rodinu. Vychádzam pritom z výskumu k svojej dizertačnej práci „Transformácia rodiny po roku 1989 (na príklade obce Pitelová)“. Aj keď nosným výskumným problémom dizertácie nie je migrácia, vo vzorke respondentov sú zahrnuté osoby aktívne v tomto smere.

Charakteristika skúmanej obce

Pitelová patrí do okresu Žiar nad Hronom. Výmera obce predstavuje 1081,39 ha. Prvá písomná zmienka o obci sa viaže k roku 1264.

K 31. 12. 2005 mala Pitelová 675 obyvateľov, z toho 57 chlapcov a 57 dievčat vo veku 0-14 rokov, 245 mužov a 164 žien vo veku 15-57 rokov. V poproductívnom veku žilo v obci 152 ľudí. Podľa Sčítania obyvateľov domov a bytov v roku 2001 sa 99,9% Pitelovčanov hlásilo k slovenskej národnosti. K rímskokatolíckemu vierovyznaniu sa hlásilo 604 osôb, k inému vierovyznaniu 70 jednotlivcov (vrátane neveriacich). Zárobkovo činných k 31. 12. 2005 bolo 89% dospelých Pitelovčanov. Väčšina z nich pracovala v priemyselných podnikoch v Žiari nad Hronom (hlavne v Závode SNP), v službách a zdravotníctve. Osôb podnikajúcich na základe živnostenského oprávnenia bolo 20 a samostatne hospodáriacich rolníkov 5. Sociálne odkázaní tvorili 2% z celkového počtu obyvateľov.

Z historického hľadiska malo pre skvalitnenie dopravného prístupu i vznik pracovných príležitostí v obci význam zavádzanie železnice v smere Zvolen – Vrútky (1872). Možnosť zamestnania poskytlo aj miestne JRD založené v roku 1958. Prevažná časť obyvateľov už však v tomto období pracovala v priemysle. Najmä v Žiari nad Hronom v Závode SNP (založenom v roku 1951), Kremnici, Zvolene a Šášovskom Podhradí. Niektorí zamestnanci sa postupne do Žiaru nad Hronom aj trvale presťahovali. Mesto ich lákalo pracovnými príležitosťami, vyššou životnou úrovňou, rôznymi službami, kultúrou, výhodnejšou dochádzkou do zamestnania i poskytnutím podnikových bytov od Závodu SNP v meste. V priebehu 60. rokov sa z obce každoročne odstahovalo v priemere 29 osôb. V roku 1970 mala Pitelová už len 871 obyvateľov, kým rok predtým v nej žilo 922 ľudí. Od tohto obdobia sa početnosť obyvateľstva nadalej znižovala.

Pre zastavenie stavebného i celkového rozvoja obce bol zlomový začiatok 70. rokov 20. storočia, od kedy Rada Okresného národného výboru pri odbore výstavby povoľovala individuálne stavby len zamestnancom JRD a štátnych lesov, keďže obec bola administratívne zaradená medzi poľnohospodárske bez strediskových funkcií.² Došlo k obmedzeniu rozsahu dopravných spojení a zásobovania. Aj v dôsledku toho odišlo z Pitelovej veľa mladých rodín do mesta alebo strediskových obcí.

Ani po roku 1989 nedošlo k výraznému nárastu počtu nových verejných a individuálnych stavieb (upravili sa cesty, dokončil vodojem, postavilo sa 8 rodinných domov). Častejšie sa realizujú prestavby starých domov, ktoré majú funkciu trvalého bydliska pre prisťahovalcov z mesta (väčšinou navrátilcov). Predtým opustené, dnes zrekonštruované domy slúžia aj ako chalupy. Odpočinok, či už počas víkendu, sviatkov, alebo dovolenie v obci využívajú slovenskí i zahraniční chalupári.

Pitelová je mojom rodnou obcou. Uvedomujem si, že štúdium tematiky vo vlastnom prostredí môže zapríčiniť problém nedostatočnej dištancie. Avšak fakt, že zo skúmanej obce pochádzam, prináša i isté výhody. Po prvé, nie som len pozorovateľom, ale aj aktívnu aktérkou procesov, ktoré v obci prebiehajú. Poznám spôsob života, konvencie a normy miestnej komunity, jej ekonomické i spoločenské aktivity. S respondentmi som v trvalom

sociálnom kontakte. Zúčastňujem sa na ich životných procesoch. Tieto skutočnosti považujem za pozitívum, ktoré mi umožnilo prekonať prirodzené psychologické bariéry a lepšie pochopiť konanie, myslenie, cítenie a konkrétnu výpovede respondentov.

Hypotézy

Predpokladám, že vzhľadom na zamestnanec k štruktúru obce, nebudú jej obyvatelia - hlavne príslušníci strednej generácie - prejavovať aktivitu v rámci aplikovania ekonomicko-pracovných aktivít dostupných po roku 1989.

Metodika

Pravdivosť hypotéz posudzujem cez celkový charakter obce, štatistické ukazovatele, konanie a myslenie jej obyvateľov. Pri svojom výskume, ktorý sa uskutočnil priebežne v auguste, septembri a novembri 2005, som využila kombináciu dvoch prístupov - rozhovor na podklade dotazníka a priame zúčastnené pozorovanie. Dotazník mi slúžil iba ako kontrolný aparát pamäti.

Vypovedané i nevypovedané som konfrontovala pozorovaním každodennej činnosti respondentov, čo zvýšilo pravdepodobnosť validity mojich interpretácií. Pozorovanie mi umožnilo presnejšie postihnúť súvislosti, ktoré dávajú význam vyjadreným názorom i činnostiam respondentov.

Pri výskume som pracovala aj s úradným dokumentom – Evidenciou obyvateľov podľa miesta bydliska z roku 2005, ktorý som získala na miestnom obecnom úrade. Obsahuje dátá o obyvateľoch obce. Poskytuje informácie o priezvisku, mene, dátume narodenia a čísle domu, v ktorom jednotlivec býva.

Výskumný súbor pozostáva zo štyroch mužov – otcov, ktorí pracovne migrujú, ich manželiek a nemigrujúcich dvoch žien, dvoch mužov, ktorí sa k danej problematike vyjadrili. Respondenti sú slovenskej národnosti, rímskokatolíckeho vierovyznania, vo veku 38-56 rokov. Muži nadobudli učňovské vzdelanie. Manželky dosiahli stredoškolské vzdelanie ukončené maturitou. Zo sociálno-profesionálneho hľadiska sú rodiny migrantov robotnícke. Ostatné tvorí prevažne manželský párs robotníka a administratívnej pracovníčky. Všetci manželia majú najčastejšie tri deti.

K ekonomickým aktivitám sprístupneným po roku 1989 patrí súkromné podnikanie a migrovanie za lepšie platenou prácou. Osôb podnikajúcich na základe živnostenského oprávnenia, ako som už uviedla, je v obci dvadsať. Štúria prítomnú vo vzorke respondentov tvrdia, že táto pracovná forma je pre nich východiskom z núdze. K práci na živnosť boli prinútení zo strany zamestnávateľa. Vykonávajú manuálnu prácu. Mimoriadne úspešný je živnostník činný v oblasti zubnej techniky.

Väčšia časť rodín považuje podnikanie za rizikové a za veľmi náročnú aktivitu. Kvôli strachu z neúspechu, finančnej stratovosti, ohrozenia rodiny, častej absencii v rodine od tohto druhu aktivity radšej odstúpili, resp. vôbec nepristúpili:

„Na úspešného muža dopláca rodina. Rodina trpí. Aj ja som začal podnikať, ale nemal som potom čas na rodinu. Bol som z toho aj nervózny, lebo to veľmi nešlo. Finančne som bol stratový. S manželkou sme sa báli, že budeme musieť založiť dom. Bál som sa, že ohrozím rodinu. Tak som to potom nechal“ (muž, 1951).

Kvôli možnosti výcestovať a získať zárobok mimo Slovenskú republiku sa v obci rozhodli štúria muži - otcovia rodín s výučným listom (je to celkový počet pracovne migrujúcich mužov – otcov z obce). Dvaja pracujú v Bratislave a dvaja v zahraničí (Česká republika, Rakúsko). Živia sa stavebnými prácami.

Pracovná migrácia matiek sa v obci vôbec nevyskytuje. Možno sa domnievať, že dôvodom sú zaužívané kultúrne vzorce správania. Respondenti (muži aj ženy) sa totiž zhodli na tom, že miesto ženy je v domácnosti a pri defoch. Je to pre ňu „prirodzené“ a „biologicky dané“.³ Ten, kto má ekonomicky zabezpečiť rodinu, je otec.

Kvôli nezamestnanosti odchádzajú z obce aj dospelí slobodní jednotlivci (18 – 30 rokov). V tomto prípade ide o príslušníkov oboch pohlaví. Hlavne tí, čo dosiahli vysokoškolské vzdelanie, majú veľmi nízku pravdepodobnosť nájsť adekvátne zamestnanie v robotnícky zameranom okrese. Nemožnosť nájsť prácu však sužuje aj mladých jednotlivcov s nižším vzdelaním.

Najčastejšie sa medzi absolventmi vysokých škôl, ale aj mladými ľuďmi s nižším vzdelaním, vyskytuje odchod do slovenského hlavného mesta. Ich profesie sú rôzne. Od čašníčky v bare, cez asistentky riaditeľa až po redaktora v nemenovanom slovenskom denníku. Na základe náhodných rozhovorov s týmito osobami možno povedať, že rozdiel medzi nimi spočíva v prítomnosti pocitu nadradenia zo zastávanej pozície v zamestnaní u vysokoškolsky vzdelaných jednotlivcov. Tí by v obci ani nechceli žiť. Dôvody vyplývajú z existenčnej nevyhnutnosti, ale tiež v nechuti vrátiť sa natrvalo do obce, čo je zároveň prejavom hodnotových postojov k prostrediu bývania. Už počas vysokoškolského štúdia si zvykli na rušnejší spoločenský život, ktorý im v obci chýba. Mesto im zároveň poskytuje lepšie podmienky na vlastnú osobnostnú realizáciu.

Všetci pracovne migrujúci sa zhodli na tom, že kým majú prácu na Slovensku, necítia potrebu a ani neplánujú odísť do zahraničia. Do zahraničia odišli len dve dievčatá (z celkového počtu 16-tich migrujúcich osôb vo veku 18-30 rokov⁴). Využili možnosť pracovať ako au-pair. Jedna z nich odišla hneď po ukončení vysokoškolského štúdia do Anglicka, kde sa starala o osemročné dieťa. Hlavou pohnútkou odchodu bola túžba po zdokonalení sa v anglickom jazyku. Približne po 18 mesiacoch sa na Slovensko vrátila, ale v obci už bývať nezostala. Zastáva lukratívnu pracovnú pozíciu v Bratislave, v rámci ktorej plne profituje zo získaných jazykových znalostí. V prípade druhého dievčaťa ide o odchod do Rakúska. V tejto krajinе pôsobí už vyše roka a plánuje zostať ešte dlhšie. Dôvodom odchodu bolo u nej neprijatie na vysokú školu a následná nezamestnanosť.

Príslušníci vekovej kategórie 18-30 rokov, ktorí v obci zostali, našli zamestnanie prevažne v Žiari nad Hronom. Bývajú u svojich rodičov.

Kedže počet vysokoškolsky vzdelaných mladých ľudí každoročne narastá, možno predpokladať stúpajúcu tendenciu v ich odchode za prácou do miest. Táto situácia bude mať, a už aj teraz má, dopad na nízku pôrodnosť i priemerné vekové zloženie obyvateľov obce. Analýza Evidencie obyvateľstva ukázala, že v obci žijú hlavne osoby staršie ako 40 rokov.

Pracovne migrujúci otcovia a ich manželky sa vyjadrili, že migrácia má negatívny vplyv na celkový život a fungovanie ich rodín, vzájomné emocionálne väzby medzi partnermi i rodičmi a deťmi. Je to však, ako sami hovoria „východisko z núdze“ (muž, 1965). Kedže po ich prepustení z podniku nenašli prácu v okresnom a ani v ostatných bližších mestách, boli nútene pristúpiť na túto volbu.

Otcovia sa so svojim manželkami a deťmi stretávajú prinajlepšom raz za dva týždne počas víkendu. Táto situácia podľa výpovedí zapríčinuje, že otcovia sa ocitajú mimo rodiny, ktorej chýbajú. Oni sami zdieľajú podobné pocity:

„Chýbajú mi hlavne deti a manželka. Keď prídem domov, snažím sa im venovať čo najviac. Čítame si, hráme spoločenské hry, rozprávame sa o tom, čo zažili, kým som nebol doma, čo ich trápi, večer ich okúpem, pomodlím sa s nimi“ (muž, 1968).

Uvedomujú si, že zanedbávajú svoje rodinné povinnosti. Za svoju povinnosť totiž nepovažujú len priniesť domov zárobok, ale i vykonávať práce okolo domu, v domácnosti a záhrade. Tráví s deťmi viac času, rozprávať sa s nimi, pomáhať im pri riešení problémov, denne ich podporovať, sledovať ich úspechy, intenzívnejšie sa podieľať na výchove, t.j. plniť funkcie prislúchajúce otcovi v súčasnosti. Podľa výsledkov môjho výskumu rola otca sa po roku 1989 nespája už len s prerozdelením povinností v starostlivosti o dieťa, ale i s prejavom emócií k rodinným členom a s ich duševnou podporou. V zmysle výpovedí respondentov je dnes dobrým otcom ten muž, ktorý nielen užívá rodinu, no tiež pomáha žene, je obetavý, má rád svoju manželku aj deti, váži si ich a venuje im čo najviac času.

City k svojej rodine respondenti neprejavujú len doma, ale aj prostredníctvom vykonávania podľa ich slov namáhavej práce, aby domov priniesli dostatočnú finančnú čiastku, zabezpečili rodinu. I. Chorvát považuje túto zodpovednosť a podriadenosť muža voči požiadavkám svojej pracovnej pozície za „determinant jeho altruistického konania, pred ktorým niet úniku“ (Chorvát 1999: 11).⁵ Pre pracovne migrujúcich mužov (respondentov) je zabezpečenie rodiny prostredníctvom namáhavej práce ďalším spôsobom vyjadrenia ich záujmu a starostlivosti o svoje deti. Nezarábajú pre seba, ale pre členov svojej rodiny, pretože ich majú radi. V tom, že respondenti nevnímajú migráciu len ako materializmus, vidí prejav hodnoty rodiny u respondentov. I tu si možno všimnúť, ako sa do kategórie otec - živiteľ vnášajú prvky citovosti charakteristické pre tzv. „nového“ otca, t.j. prejav emócií k vlastnému dieťaťu i manželke. Muži odchádzajú od rodiny kvôli nutnosti zabezpečiť svojich najbližších.

Aj F. de Singly (2000: 186) ukazuje, že profesionálny čas mnohí muži vnímajú ako nepriamy rodičovský čas. Muži majú tendenciu pristupovať k svojmu profesionálnemu životu iným spôsobom, akonáhle sa stanú otcami a cítia sa zodpovední za materiálnu podporu svojich detí.

Kvôli neprítomnosti manželov patrí k povinnostiam ich manželiok okrem varenia (i keď varia o jednu porciu menej), prania, žehlenia, upratovania aj vybavovanie úradných záležitostí, návšteva lekára s deťmi prípadne starými rodičmi, zabezpečenie väčších víkendových nákupov, zvládnutie menších domáčich opráv, kosenie trávnika. Manželky pracovne nemigrujúcich manželov, na rozdiel od nich, môžu počítať s ich pomocou pri vykonávaní menovaných činností a každodennou prítomnosťou, podporou.

Manželky pracovne migrujúcich mužov sa sfašovali, že zo začiatku bolo pre nich fažké zvyknúť si na väčší počet povinností, ktoré musia zvládnuť samé. Splnenie svojich úloh v práci i doma im spôsobovalo veľký stres. Neskôr sa však naučili všetko ako - tak zvládnuť. V prípade potreby riešenia vážnych rodinných problémov využívajú telefonické spojenie s manželmi.

Spoločenský život a kontakt s ľuďmi je u oboch partnerov zredukovaný. Muži pracujú nezriedka 12 hodín na stavbách. Deň užien zapĺnia povinnosti v domácnosti (zamestnaná respondentka je ešte k tomu pochopiteľne v zamestnaní), nákupy, príprava detí do školy. Večer trávia obaja partneri najčastejšie pri sledovaní televízie. Po príchode manžela domov sa rodina venuje aktivity, ktoré sú oklieštené kvôli krátkodobému pobytu otca doma. Vykonávajú zmeškané práce v záhrade a okolo domu. Niektorí strávia víkend na rodinnej chalupe. Hrajú sa s deťmi a v nedele sa zúčastnia na sv. omši.

Pracovní migranti, ktorí pracujú v zahraničí, sa od migrantov pracujúcich na Slovensku odlišujú len väčším zárobkom. Vykonávajú tú istú prácu. Obe skupiny hovoria len o negatívach ich pracovnej činnosti: „*sú daleko od rodiny, bývajú v nepríjemných podmienkach, stravujú sa jednotvárne a nevýživne.*“ Na základe toho, že pracujú v zahraničí, by sa

u nich dal predpokladať pocit nadhodnotenia vlastnej osoby. Nič podobné som výskumom nezaznamenal. Napriek novým možnostiam osobnostného rozvoja, profesionálna realizácia respondentov sa začína a aj končí získaním zárobku na živobytie pre členov rodiny. V práci nevidia možnosť kariérneho rastu, ale iba spôsob, ako zarobiť peniaze. Ich pôsobenie v zahraničí nemá ani vplyv na pozitívny rozvoj obce: nová výstavba, obohatenie miestneho kultúrneho života o prvky odpozorované v zahraničí a pod. Treba si uvedomiť, že ide o ľudí s nižším vzdelaním (robotníkov bez maturity). Veci, ktoré by si všimol človek s vyšším vzdelaním a ešte k tomu nemanuálne pracujúci, oni prehliadajú (napr. zakúpenie bytových doplnkov alebo zapísanie receptov na prípravu jedál príznačných pre konkrétnu krajinu, v ktorej pôsobia).

Rodiny pracovne migrujúcich mužov sa po ekonomickej stránke neodlišujú od rodín, v ktorých rodičia nemusia za prácou migrovať. Ako som už spomenula, ide o štyroch mužov, pritom traja majú nezamestnané manželky. Ich celý príjem slúži na pokrytie rodinných výdavkov. Financie nazvyš už nezostávajú. Manželka štvrtého muža je zamestnaná robotníčka, ale tí zase rekonštruujú schátraný dom po starých rodičoch.

Respondenti, zamestnaní v blízkosti obce, schvaľujú migráciu za prácou len ako krajné riešenie nepriaznivej ekonomickej situácie, t.j. ak rodina nemá dostatok finančných prostriedkov na pokrytie základných životných potrieb (strava, oblečenie, bývanie). Vyjadrujú tiež emocionálne obavy spojené s oslabením vzájomných partnerských a rodičovských vzťahov:

„Ak je to tak, že rodina dokáže prežiť, tak to nie je dobré. Ked' je to naháňanie za peniazmi, za mamonou, tak je to bezohľadné rozhodnutie. Je to na úkor spolužitia členov rodiny. Všetci sa odcudzia. Škodí to aj manželstvu. Poznám pára, kde muž chodil za robotou a potom sa rozviedli. Mali pritom vela peňazí, veľký dom. Problém bol ale v tom, že mali starú embéčku a chceli mať zahraničné auto, tak muž odišiel robiť do Nemecka. Teraz sú už rozvedení“ (žena, 1960).

„Ja by som migroval za prácou len v tom prípade, že by som prišiel o robotu a nič iné by som nenašiel. Radšej nech sa rodina uskromní, lebo takto by som bol od rodiny ďaleko. Stratili by sme priamy kontakt. Riskoval by som aj vzťah s manželkou. Poznám dosť chlapov, čo jazdia na kamiónoch alebo robia na stavbách v Rakúsku a rozviedli sa. Poznám však aj ďalšieho, ktorému sa mimoriadne poštastilo. Našiel si robotu v Anglicku v nejakom mäsokombináte. Zobral tam so sebou ženu a aj dcéru. Doteraz sú tam. Vieš, ale on tú rodinu má celú pri sebe. Na takúto možnosť by som hádam aj pristúpil. Však moji rodičia už zomreli. Už sa starám len o vlastnú rodinu. Ešte žije manželkina mama. Tá ale býva s mojím švagrom. Keby sa jej dačo náhodou stalo, má pri sebe aspoň na tú prvú pomoc jeho. Jasné, že ak by išlo o niečo väčšie, riešil by som to aj ja“ (muž, 1957).

Respondenti pristupujú skôr na uskromnenie v materiálnej oblasti, ako na oddelenie sa členov rodiny v dôsledku pracovnej migrácie s vidinou väčšieho zárobku. Pre rodinu sa obetujú aj v rámci zamestnania blízko domova. Prispôsobujú sa mu. Pristupujú na tažšie formy práce, len aby rodina nestratila ekonomický príjem a mohli s ňou žiť v priamom osobnom kontakte:

„Začalo sa šuškať, že z mojej prevádzky začnú prepúšťať. Radšej som sa začal pýtať po inom mieste. Teraz robím tiež v závode, ale na druhej prevádzke. Robota je to tažšia, ale čo som mal robiť. Ak by som prišiel o zamestnanie, z čoho by žila rodina“ (muž, 1957).

V zmysle výskumných zistení Pitelovčania na ekonomickú situáciu v spoločnosti po roku 1989 nereagujú využívaním nových ekonomických stratégií (súkromné podnikanie, migrácia za lepšie platenou prácou), ale hľadaním dodatočných zdrojov príjmov v obci a domácnosti.

Pestujú zeleninu a ovocie. Zabezpečovanie potravinových produktov z vlastných zdrojov na celoročnú zásobu argumentujú predovšetkým ekonomicky, zárukou kvality a chuti (rovnako usudzuje aj Stoličná 1991: 161):

„Radšej si tú zeleninu dospelujeme doma. Je to lacnejšie. Čo sa dá, sa zavarí. Ja kúpim akurát tak deko alebo cukor, keď robím niečo sladké. Poháre a víčka mám poodkladané z predošlých rokov. Ved' jeden pohár uhoriek stojí aj 70 korún. Takto tiež viem, čo si do toho pohára dám. Nie sú tam žiadne chemikálie, a tým je to aj chutnejšie. Bola som tak naučená“ (žena, 1967).

Ak rodiny majú možnosť, zakúpia si bravčové mäso priamo od velkochovateľa za výhodnú cenu. Časť z neho uložia do mrazničky ako zásobu na prípravu mäsitsých jedál s prílohou a zo zvyšku si samy vyrobia rôzne mäsové výrobky.

Rodiny si dopomáhajú aj vzájomnou výpomocou v rámci rodinných sietí, priateľov či známych. Starí rodičia (žijúci so svojimi deťmi, ale aj oddelene) pomáhajú pri práciach v záhrade, domáciach opravách, kosení trávnika, odhrňaní snehu, postrážení detí, obšívaní oblečenia, ale tiež finančne. Výpomoc sa samozrejme neobmedzuje len na starých rodičov. Rodinám pomáhajú aj ostatní príbuzní (súrodenci manželského páru, bratranci, sesternice, synovci, netere), priatelia a známi. Ide o finančnú i fyzickú pomoc: práce v záhrade, privezenie a pílenie dreva, väčšie opravy domu, zber zemiakov, driapanie peria, výpomoc na zabíjačkách, postráženie detí, požičanie auta.

Respondenti si dopomáhajú aj získavaním vedľajších príjmov vymykajúcich sa z daní, napr. výroba zváracích transformátorov. Medzi spôsoby ušetrenia výdavkov rozšírené po roku 1989 možno priradiť väčší nákup v mestských supermarketoch, kde sú ceny tovarov nižšie ako v malej miestnej predajni.

Prevažujúce nevyužívanie ekonomických stratégií sprístupnených po roku 1989 môže súvisieť so zamestnanecou štruktúrou skúmaného obyvateľstva. Ako sa vyjadrili respondenti, na aktuálne ekonomicke možnosti by pristúpili iba v prípade nezamestnanosti. Miera evidovanej nezamestnanosti v obci k 31. 12. 2005 dosahovala 11%. Nezamestnanosť v Banskobystrickom kraji k 31. 12. 2005 dosahovala 18,32 % (informácia podaná hovorkyňou Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny v Bratislave).

Na základe tohto faktu, ale i snahy zohľadňovať kvalitu rodinného života (prispôsobovanie sa zamestnaniu blízko domova, len aby rodina nestratila ekonomický príjem a jej členovia mohli žiť v priamom osobnom kontakte), pracovné nemigrovanie nepovažujem v prípade skúmaného obyvateľstva za výhovorku, lenivosť či pohodlnosť.

Záver

Výskum ukázal, že Pitelovčania na ekonomickú situáciu po roku 1989 reagujú šetrením v investíciach rôzneho druhu (pestovanie ovocia a zeleniny, vzájomná výpomoc, mimozamestnanecke aktivity). Nezačali byť výraznejšie aktívni v rámci nových možností (súkromné podnikanie, migrácia za lepšie platenou prácou), pretože sú podľa obyvateľov finančne náročné, negatívne vplývajú na rodinu a zároveň na ne nemajú dostatok odvahy. Ich realizáciu by uskutočnili len v prípade nezamestnanosti.

Pracovnú migráciu využívajú muži s výučbným listom - otcovia rodín, ktorí sa živia stavebnými prácami, ale i dospelí nezosobášení jednotlivci oboch pohlaví. Pracovná migrácia matiek sa v obci vôbec nevyskytuje. Dôvodom môžu byť aj zaužívané kultúrne vzorce správania.

Migrácia za prácou do zahraničia nie je veľmi rozšírená ani u jednej skupiny migrantov. Kým majú prácu na Slovensku, necítia potrebu a ani neplánujú odísť do zahraničia.

Najčastejšie sa vyskytuje pracovné migrovanie do slovenského hlavného mesta. Nad trvalým usadením sa v Bratislave uvažujú absolventi vysokých škôl kvôli existenčnej nevyhnutnosti, ale i výhodám života v meste. U nich je prítomný aj pocit nadradenia vlastnej osoby z pozície v zamestnaní. Kedže každoročne počet vysokoškolsky vzdelaných mladých ľudí stúpa, možno predpokladať neprerušenú tendenciu ich odchodov za prácou do miest. Táto situácia bude mať a už aj teraz má dopad na nízku pôrodnosť i priemerné vekové zloženie obyvateľov obce. Analýza Evidencie obyvateľstva ukázala, že v obci žijú hlavne osoby staršie ako 40 rokov.

Muži, ktorí pracovne migrujú do zahraničia sa od mužov migrujúcich za prácou v rámci Slovenska odlišujú len vyšším zárobkom. Pocit nadhodnotenia vlastnej osoby kvôli práci v zahraničí u nich neexistuje. Ich profesionálna realizácia sa začína a aj končí získaním zárobku na živobytie rodiny. Pôsobenie v zahraničí nemá ani vplyv na pozitívny rozvoj obce.

Pracovne migrujúci otcovia, ale i ostatní členovia rodiny pocitujú negatívne javy spojené s touto ich aktivitou: neprítomnosť otca, jeho slabý podiel na výchove detí a chode domácnosti, viac povinností dopadajúcich na ženu, ústup emocionálnych väzieb.

POZNÁMKY

- 1 Súkromné vlastníctvo prestalo byť za socializmu určujúcim spôsobom vlastnenia výrobných prostriedkov, ale nezaniklo úplne. Mohli v ňom byť domy, záhrady, polia a pod. za predpokladu, že neboli nadobúdané vykoristovaním cudzej pracovnej sily (ES 1982: 331).
- 2 Strediskové obce na seba svojimi najnižšími strediskovými zariadeniami a funkciemi viazali niekoľko osobitých sídiel, s ktorými tvorili zväzok obcí, obvod miestneho významu. Pri ich výbere sa brali do úvahy hľadiská ekonomickej, výrobné, vybavenostné, stavebné, sídelné, územno-technologické, dopravné a krajinné vzťahy, počet obyvateľov a funkcie. Najnižšiu úroveň mali obce bez strediskových funkcií (ES 1982: 619).
- 3 Odborná literatúra takéto tvrdenia odmieta. Francúzska sociologička E. Badinter vo svojej knihe *Materská láska (od 17. storočia po súčasnosť)* vyvracia obraz prirodzenosti materského správania ako inštinktu: Teória materského inštinktu predpokladá, že len sama matka je schopná starať sa o dieťa, lebo je na to biologicky predurčená. Podľa toho dvojica matka/dieťa tvorí ideálnu jednotku, ktorú nikto nemôže ani nesmie narušiť. Presadzovanie názoru, že predurčenou prirodzenou úlohou matky je starať sa o svoje dieťa, potvrdzuje vylúčenie otca... Pravda je celkom iná. Materská láska nie je zdaleka inštinktom: podmieňuje ju toľko iných činiteľov nezávislých od dobrej povahy alebo dobrej vôle matky, že by sa skôr musel stať zázrak, aby táto láska bola taká, ako sa opisuje. Závisí nielen od osobného údelu každej ženy, od toho, či tehotenstvo prišlo vhod, od túžby ženy po dieťati, od jej vzťahu k otcovi, ale aj od iných spoločenských, kultúrnych, profesionálnych a iných faktorov... Muži sa vedia zhosiť materiskej starostlivosti tak dobre ako ženy. Otec je rovnako citlivý, láskyplný a kompetentný ako matka, ak zmobilizuje svoju ženskú stránku. Na to však treba, aby žena oslobodená od mýtu inštinktu súhlasila s delbou roly s otcom a aby sa otec nebál svojej materskej ženskosti (Badinter 1998: 70-72).

- 4 Týchto 16 osôb predstavuje 38% z celkového počtu jednotlivcov danej vekovej kategórie žijúcich v obci.
- 5 Vychádza pritom z myšlienky autorov Beck, U. – Beck-Gernsheim, E. 1995: *The Normal Chaos of Love*. Cambridge and Oxford : Polity Press.

LITERATÚRA

- BADINTER, E. 1998: *Materská láska (od 17. storočia po súčasnosť)*. Aspekt, Bratislava.
- BECK, U. 2004: *Riziková spoločnosť. Na cestě k jiné moderně*. SLON, Praha.
- DE SINGLY, F. 2000: *Le Soi, le couple et la Famille*. Nathan, Paris. Citované podľa: Dudová, R. 2006: Rozporuplné diskursy otcovství. In: *Gender, rovné příležitosti, výzkum*, roč. 7, č. 2, s. 8. Dostupné na internete: <<http://www.genderonline.cz/Ke stažení/2/2006.htm>>.
- Encyklopédia Slovenska VI. zväzok T-Ž*. Bratislava : VEDA 1982.
- CHORVÁTH, I. 1999: *Muž – otec v súčasnej rodine*. Ekonomická fakulta UMB, Banská Bystrica.
- STOLIČNÁ, R. 1991: *Jedlá a nápoje našich predkov*. Bratislava : VEDA.

ÚRADNÉ DOKUMENTY

Evidencia obyvateľov Pitelovej podľa miesta bydliska (31. 12. 2005).

Príspevok vznikol v rámci grantového projektu VEGA 2/5105/25 „Diverzifikácia ako faktor formovania identity“.

THE EFFECTS OF MIGRATION ON THE FAMILY: THE CASE OF THE VILLAGE OF PITELOVÁ

Summary

Both the socialist economic system and labour organisation have changed after 1989. Under new conditions the research participants have not adopted significantly active attitudes such as private entrepreneurship or migration to places where better paid jobs would be more available. Rather opposite, they try to limit their expenses through self-sufficient production of fruits and vegetables, reciprocal exchange of goods and services and informal labour. The author argues that the reason for this particular behaviour is their fear of being unsuccessful. Her informants associate private entrepreneurship with risk and consequent threat for all family on the one hand, on the other hand labour migration is related to their separation from their families which they find acceptable only in the case of long term unemployment. Consequently, only four married men are labour migrants (construction labourers), all of them stressing they have accepted labour migration only because they ‘had to’ for being long-term unemployed. The labour migrants as well as their families’ members do consider this option as a bad one. They complain about absence of men in their homes and the lack of their involvement in child-rearing, running of the households feeling that it can result in weakening of emotional bonds.

Slovenský národopis

3
55/2007

Vydáva Ústav etnológie Slovenskej akadémie vied

Hlavná redaktorka:
PhDr. Gabriela Kiliánová, CSc.

Výkonné redaktorky:
PhDr. Hana Hlôšková, CSc., Mgr. Tatiana Podolinská, PhD.

Redakčná rada: doc. PhDr. Lubica Droppová, CSc., Univ. Prof. Dr. Gyivicsán Anna, Dr. hab. (MR), doc. Mgr. Martin Kanovský, PhD., PhDr. Soňa Kovačevičová, DrSc., PhDr. Eva Krekovičová, DrSc., PhDr. Jan Krist (ČR), prof. PhDr. Milan Leščák, CSc., PhDr. Martin Mešša, doc. PhDr. Magdaléna Paríková, CSc., prof. PhDr. Ján Podolák, DrSc., PhDr. Peter Salner, DrSc., PhDr. Zdeněk Uherek, CSc. (ČR), PhDr. Miroslav Válka, PhD. (ČR)

Adresa redakcie: Klemensova 19, 813 64 Bratislava

Registr. č. 7091

Rozšíruje, objednávky a predplatné (aj do zahraničia) prijíma:
Slovak Academic Press, spol. s r.o. P.O. Box 57, Nám. slobody 6, 810 05 Bratislava
e-mail: sap@sappress.sk

SLOVAK ETHNOLOGY

Quarterly Review of the Institute of Ethnology of the Slovak Academy of Sciences
Vol. 55, 2007, Number 3

Editors: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská

Address of editor: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovakia

Distributed by Slovak Academic Press, Ltd., P.O. Box 57, Nám. slobody 6,
810 05 Bratislava, Slovakia and SLOVART G.T.G. Ltd., Krupinská 4,
P.O. Box 152, 852 99 Bratislava, Slovakia

L'ETHNOLOGIE SLOVAQUE

Revue de l'Institut d'ethnologie de l'Académie slovaque des sciences
Année 55, 2007, No 3

Rédacteurs: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská
Adresse de la rédaction: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slovaquie

SLOWAKISCHE ETHNOLOGIE

Zeitschrift des Ethnologischen Institutes der Slowakischen Akademie der Wissenschaften
Jahrgang 55, 2007, Nr. 3

Redakteure: Gabriela Kiliánová, Hana Hlôšková, Tatiana Podolinská
Redaktion: Klemensova 19, 813 64 Bratislava, Slowakei

SLOVENSKÝ NÁRODOPIS

ISSN 1335-1303

MIČ 49 616